

УДК: 780.7:94(575.2)(04)

Муратбек Касей

*Маданият таануу илимдеринин кандидаты,
Б. Бейшеналиева атындагы Кыргызмамлекеттик
маданият жана искусство университетинин доценти*

Муратбек Касей

*кандидат культурологии, доцент,
Кыргызский государственный университет
культуры и искусства им. Б. Бейшеналиевой*

Muratbek Kasey

PhD in Cultural Studies,

*Associate Professor, Kyrgyz state university
Culture and arts named after B. Btishenalieva*

ЭЛДИК МУЗЫКАЛЫК АТКАРУУЧУЛУК ӨНӨР МУРАСЫНЫН ТАРЫХЫЙ-МАДАНИЙ БААЛУУЛУГУ

Аннотация. Бүгүнкү күндө, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн байыртадан бери нечен кылымдарды арытып, эл ичинде салт катары сакталып, бир муундан экинчи муунга өтүп келе жаткандыгы жалпы коомчулукка белгилүү. Макалада, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн учурдагы абалы, жаш муундардын аны кабылдоосу жана ага болгон мамилеси каралат. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн салттуулугуна, бүгүнкү мезгилдеги заманбап музыка чөйрөсүнүн тийгизген терс таасири баса көрсөтүлөт.

Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн салттуулугунун сакталышы жана аны өнүктүрүү маселелери белгиленет. Макалада ошондой эле, элдик музыкалык аткаруучулугунун илимий багытта изилдөө иштеринин жүргүзүлүүсү абдан орчундуу маселелерден болуп эсептелгендиги айтылат. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрү кыргыздардын тарыхый-маданий мурасы катары эсептелүү менен, анын баалуулугу айтылат.

Негизги сөздөр: *элдик музыкалык аткаруучулук, музыкалык мурас, салттуулук, фольклор, заманбап музыка, этнография, тарыхый-маданий, академиялык аткаруучулук, кесиптик.*

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНАЯ ЦЕННОСТЬ НАРОДНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО ИСКУССТВА

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние народной исполнительской музыки, ее восприятие и отношение к ней подрастающего поколения и описывается отрицательное влияние современной западной музыки на традиционную музыку. В статье также отмечается, что одним из важнейших вопросов является научное исследование народной музыки и определяются вопросы сохранения и развития традиций народного музыкального исполнительства.

Ключевые слова: *народное музыкальное исполнительство, Музыкальное наследие, традиция, фольклор, этнография, современная музыка, историко-культурный, академическое исполнительство, профессиональный.*

HISTORICAL AND CULTURAL VALUE OF FOLK MUSICAL PERFORMING ART

Abstract. The article examines the current state of folk music performers, their perception and attitude of the younger generation towards it, and describes the negative influence of Western music on traditional music. The article also notes that one of the most important issues is the scientific study of folk music and determines the issues of preserving and developing the traditions of folk musical performance.

Keywords: *of folk musical performance, musical heritage, tradition, folklore, ethnography, modern music, historical and cultural, academic performance, professional.*

Байыркыдан бери ата-бабалардан калган маданий мурастарды сактоо жана аларды өнүктүрүү маселелери бүгүнкү коомдук маданий чөйрөдө орчундуу орунду ээлөөдө. Улуттук маданий мурастарды сактоо максатындапайда болгон маанилүү маселелердин бири – элдик салттык музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн өсүп-өнүгүүсүнө ыңгайлуу шарт түзүү болуп эсептелет. Бул жагдайда, кыргыз элдик музыкалык маданиятынын салттуулугун жана баалуулугун сактоо менен, анын өнүгүүсүн көздөө алдыбызда турат. Мына ушундай ой-толгоодон кийин, элдик музыканын байыртадан бери социалдык-маданий тажрыйбасында сакталып келген салттуулугун, кийинки муундарга өткөрүп берүүнүн кыйла эффективдүү жолун издөө бирден бир орчундуу маселелерден болуп эсептелет. Бул, музыкалык аткаруучулуктун салттуулугун өнүктүрүү ыкмаларынын бири болуу менен, элдик музыканын нукуралыгын бурмалабастан, колго алуунун натыйжасында, аны тарыхый-маданий өңүтүндө карай алабыз.

Маданий жана массалык коммуникация чөйрөсүн өнүктүрүү боюнча, мамлекеттик саясаттын негизги багыттарынын бири – элдик музыканын салттуулугун сактоо жана аны өнүктүрүү болуп саналат. Бул, Кыргызстандын маданий мурастарынын принципалдуу түрдө, өтө маанилүү компоненттеринен болуп эсептелет. Себеби, улутубуздун бай маданий салттуулугу тууралуу түшүнүк алуу, аларсыз мүмкүн эмес. Ошондуктан, элдик салттуу музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн өнүгүшү менен улуттук музыкалык маданиятынын тыгыз

байланышы маданий чөйрөдө маанилүү орунду ээлейт.

Элдик салттуу музыкалык аткаруучулук – бул тарыхый жана маданий баалуулук гана эмес, ал улуттук мүнөздү билдирген, мурасты алып жүрүүчү тарыхый-маданий доорлорду басып өткөн, кандайдыр бир баалуулук системасынын объективдүү формасы катары эсептелет. Кыргыз элинин музыкалык аткаруучулук салттуулугунун бекем сакталып өнүгүшү тууралуу маданият таануу илимдеринин доктору, музыка изилдөөчү Ч. Т. Уметалиева өзүнүн ой толгоосун мындайча билдирген: “...кыргыздардын тарыхый жашоо-тиричилик процессинде, башка музыкалык маданияттар менен болгон катнашында, алардын таасирине кабыл болбостон, өзүнө мүнөздүү болгон белгилерин жоготпостон, кылымдардын тереңинен бери келе жаткан өзүнүн салттуулугун бекемдеген” [1, 134-б]. Демек, окумуштуу айткандай кыргыз элинин музыкасынын бүгүнкү күнгө чейин сакталып келишин, байыркы мезгилдерден бери музыкалык аткаруучулук калыптанып, салт катары сакталып, муундан муунга өтүп келгендигинен көрүп турабыз.

Байыркы элдик музыкалык аткаруучулук өнөрдү туруктуулук менен, көптөгөн кылымдар бою муундардын эсинде үзгүлтүксүз түрдө сакталышын, башка факторлор менен катар, улуттук музыкалык маданияттын, жалпы эле көркөм маданияттын символу катары саноого болот. Өзүнүн эбегейсиз тарыхый-маданий өнүгүү жолуна жана адам баласынын руханий дүйнөсүн байыта турган комплекстүү көркөм каражаттарына ээ болуу менен, өзү

басып өткөн доорлордо, элдик музыкалык аткаруучулуктун салттуу түрдө өзгөрүүсүз сакталып келиши, улуттун өлбөс-өчпөс музыкалык мурасы катары эсептелет. Анткени, байыркы обон-күүлөрдүн жанга жагымдуу кайрыктары, бүтүндөй сансыз жылдар бою калың элдин сүймөнчүлүгүнө ээ болуп, жүрөгүнүн тереңинен орун алып келген.

Байыркы элдик ырчылык аткаруучулугундагы абдан жагымдуу, көкөлөтө созулмалуу, жан эргиткен обондуу ырларынын, дастандарынын, термелеринин, музыкалык аспаптарынын (комуз, ооз комуз, чоор, кыл кыяк ж. б.) көркөм-кооз тембрдүү добуштарынын жана күү кайрыктарынын, адам баласына тийгизген таасири, алардын жалпы элдин социалдык жашоо-тиричилиги менен тыгыз байланышта калыптанып өнүккөндүгүнө байланыштуу болгон.

Обондуу ырлардын жана аспаптык күүлөрдүн элдин жашоосу менен тыгыз байланышта болгондугу тууралуу белгилүү этнограф, түрколог, иликтөөчү С. М. Абрамзон өзүнүн эмгектеринде мындайча жазып калтырган: «Кыргыз музыкасы өзүнүн тамырлары менен байыркы заманга барып такалат. Кыргыздардын музыкага жана поэзияга болгон сүйүүсү жөнүндө дээрлик бардык байкоочулар жана изилдөөчүлөр күбөлөп отурат. Өткөндө ар кандай коомдук окуялар, анын ичинде майрамдар, аш-тойлор, согуш жортуулдары, ошондой эле үй-бүлө салтанаттары музыка менен коштолгон» [2, 421-б]. Ошондой болсо да, бүгүнкү күндө элдик музыкалык аткаруучулук өнөрдүн өсүп-өнүгүүсү, мындай сапаттагы мүнөздөмөлөрү менен эле чектелип кала бербейт. Алар салттык музыка менен заманбап музыкасынын көпүрөсү катары эсептелет. Ошону менен бирге, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрү, көркөм маданий аралык коммуникациясынын каражаты болуу менен, академиялык аткаруучулук маданият деңгээлине жетти. Демек, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүн, социалдык-маданий феномен катары эсептөө менен бирге, аны элдик музыкалык аткаруучулук маданиятынын салттуу

өзгөчөлүгүндөгү маданият жана искусство таануучулук предмети катары саноого болот.

Элдик музыкалык аткаруучулук өнөр, маданият жана музыка таануучулук талдоолорго алынса да, бүгүнкү күнгө чейин, бул феномен социалдык-маданий көрүнүш катары, искусство таануучулук илиминде, толук жандуу карала элек. Ал, узак убакытка созулган тарыхый-маданий процесстин жандандыруучусу катары, ар кайсы доорлордо маанилүү өзгөчөлүктөргө ээ болуу менен бирге, көп кырдуу маданият жана искусство таануучулук талдоого алынуусу керек.

Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн негизги өнүгүү этаптарын тарыхый-маданий процесстин контекстинде талдоо жүргүзүү менен, анын иш-аракеттерин социалдык-маданий көрүнүшү жана формасы катары кароо бүгүнкү күндөгү эң негизги максаттардын бири болуп саналат. Мындай максаттарды жүзөгө ашыруу үчүн, төмөнкүдөй маселелерди кароо алдыда турат:

1. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүн улуттук, маданий көрүнүш катары кароо менен, ар кандай доорлордун тарыхый-маданий контекстинде талдоо жүргүзүү;

2. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүн окуп-өздөштүрүү жолунда, маданият таануучулук өзгөчөлүктөрүнө басым жасоо менен, социалдык-маданий таануу объектиси катары кароо;

3. Улуттук маданий алкагында, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүн өнүктүрүүнүн көп түрдүү формаларына талдоо жүргүзүү;

4. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүн, ар кандай социалдык-структуралык жагдайын жана социалдык ишмердүүлүк мүнөздүүлүгүндөгү өзгөчөлүктөрүн ачып берүү;

5. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн салттуулугун, анын тарыхый өнүгүү процессиндеги маданий контекстинде көрсөтүү;

6. Элдик музыкалык аткаруучулук

өнөрүнүн өнүгүү өзгөчөлүктөрүн жана тенденцияларын заманбап социалдык-маданий алкагында кароо;

7. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүн калыптандыруу жана улуттук салттуулугун арттыруу үчүн, анын маданиятташтыруу потенциалын негиздөө.

Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрү, кыргыз маданиятынын көрүнүшү катары, ар кандай илимдин, баарынан мурда маданият жана көркөм өнөр таануунун окуп-өздөштүрүлүүчү объектиси болуп эсептелет. Мындай көрүнүш, музыкалык фольклор жана этнография, философия жана тарых, маданият жана көркөм өнөр сыяктуу ар кандай аспектилерде көрсөтүлөт. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнө арналып жазылган эмгектер өтө аз. Көп убакыттар ичинде аталган өнөр боюнча, А. Затаевич, В. Виноградов, Б. Алагушев ж. б. сыяктуу, ХХ кылымдын аягында ХХI кылымдын башында Ч. Т. Уметалиева, К. Ш. Дүйшалиев, С. Субаналиев ж. б. өңдүү музыка таануучулар кайрылышкан.

Жогоруда айтылгандай, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн өнүгүүсүн жана иш-аракеттерин, музыка таануучулук жагдайында кароосуз, ал жөнүндө кеңири түшүнүктүү жана жеткиликтүү маалымат ала албайбыз. Мындай методологиялык ой толгоонун натыйжасында, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн музыка таануучулук жагдайын жана анын негиздүү спецификасын ачып берүүнүн керектиги турат. Ошондой эле, элдик залкар музыканттардын чыгармачылыктары менен бирге, алардын аткаруучулук чеберчилигинин жогорку маданиятын талдап кароонун зарылдыгын айтууга болот.

Бүгүнкү күндө, элдик салттуу музыка толук жандуу изилдөөгө алына элек. Жалпы коомчулуктун музыкалык искусствого муктаж экендигин айтууга болот. Бул жагдайда, окумуштуулар – Э. Ж. Каниметов менен К. К. Жакыпов өзүлөрүнүн ойлорун мындайча билдиришкен: “Коомчулуктун бүгүнкү өнүгүү этабында, тиричиликтин пласттарынын теренине кирүү, жашоонун

булактарына кайрылуу – окумуштуулардын музыкалык искусствону: анын табиятын, маңызын, руханий маданияттагы ролун изилдөөгө умтулуусу актуалдуу” [3, 66-б.]. Демек, окумуштуулардын айтуусуна толук кошула алабыз. Анткени, бүгүнкү күндө жалпы эл байыркынын адеп-ахлактык, музыкалык-поэтикалык салттуу мурастарына кайрылууну, аларды өзүлөрүнүн жашоосунда иш-жүзүнө ашырууну эңсеп турган мезгил.

Учурда, элдик музыкалык аткаруучулук өнөр мурасын сактоодо жана аны өнүктүрүүдө, батыштын шайкелең келген эстрадалык музыкасынын (рок, поп ж. б. жанрлары) терс таасир бергендигин байкайбыз. Бул жагдайда, республикабызда маданий-маалымат каражаттарынын ролу зор болуп турган мезгил [4, 54-б.]. Ошондуктан, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн социалдык-маданий феномен катары өздөштүрүүдө, базалык булактары боюнча кыйла маанилүү фактологиялык материалдарды колдонууну жүргүзүү керек. Бул жагдайда, баарынан мурда, кыргыз элдик чыгармачылык мурастары, бири-бири менен үзгүлтүк тыгыз байланышта нечен кылымдар бою өнүгүү жолунда болгон элдик эпостордун, дастандардын үлгүлөрү, элдик ырлар жана аспаптык күүлөрүн профессионалдык деңгээлде ноталаштыруунун зарылдыгы турат.

Элдик обондорду жана аспаптык күүлөрдү нотага түшүрүү өтө машакаттуу татаал иш. Аны элдик ырларды аткаруучу-ырчы же аспапчы-күүчүлөрдүн ичинен бирден-бир өзгөчө музыкалык жөндөмдүү профессионал адис гана түшүрө алат. Бул жагдайда, искусство таануу илимдеринин доктору, профессор К. Ш. Дүйшалиев мындайча жазган: “Салттык музыкалык чыгармаларды нотага түшүрүү – бул татаал иш, чон жоопкерчиликти талап кылат, анткени, нотага түшүрүүчү көптөгөн, ар түркүн билимге ээ болушу керек. Музыканын жана поэзиянын теориясын жана фольклордук материалдын структурасын билүү зарыл.

Фольклордук материалды нотага түшүрүү, чыгармалардын өзгөчөлүктөрүн сезүүгө гана эмес, музыкалык теориясындагы нота белгилерин, бардык үндөрдү, тексттерди, ритмдерди, жана башка салттык музыканын элементтерин профессионалдуу түрдө, кагаз бетине түшүрүүгө жардам берет.

Чыгарманын кагаз бетине так жана туура түшүрүлүшү аркылуу анын кооздугу, музыкалык өзгөчөлүктөрү даана байкалат. Бул, нотага түшүрүүчү адамдын эң негизги милдети.

Нотага түшүрүүчү адамдын профессионализи, аткарылып жаткан чыгарманын бүтүндөй комплекстик структурасынын көркөмдүк мазмунун жана формасынын түзүлүшүн кагаз бетине так түшүрүүсү менен аныкталат”[5, 84-б].

Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүн өнүктүрүүнүн негизги багыттарынын

биринен болуп, документалдуу мүнөздөгү материалдарды, ошондой эле, окуу программаларын түзүү, окуу китептерин, окуу куралдарын жана усулдук колдонмолорун жазуу, ошону менен катар, конференцияларды, семинарларды, кароо-сынактарды жана фестивалдарды уюштуруу эсептелет. Элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн өнүгүүсүнө көмөктүүлөрдөн болуп, ар кайсы жылдарда жарык көргөн ноталык басылмалар жана музыкалык окуу жайлар үчүн тийиштүү окуу куралдарынын жарык көрүшү, ошондой эле, аткаруучулуктун академиялык формасына чейин жеткирген билим жана тарбия берүүнүн системасы саналат. Демек, мындай иш-аракеттердин натыйжалары, элдик музыкалык аткаруучулук өнөрүнүн салттуулугун жана анын баалуулугун иш жүзүнө ашыруусу шексиз экендигин айтууга болот.

Адабияттар

1. *Уметалиева-Бегалиева Ч. Т.* Кыргыздардын этногенезиси: музыка таануучулук аспект. Тарыхый-маданият таануучулук изилдөө. – Б.: 2008. – 156 б.
2. *Абрамзон С. М.* Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер. Түзг.: Ө. Караев. Котор.: С. Мамбеталиев, Д. Сулайманкулов, С. Макенов. 2-бас. – Б.: 2013. – 896 б.
3. *Каныметов Э. Ж., Жакыпов К. К.* Музыканын онтологиялык өнүктөрү жана салттуу музыканын баалуулугу. – Б.: “Кыргыз Республикасынын УИАнын кабарлары”, илимий журнал № 2, 2019. – 64-67-беттер.
4. *Касей М.* Кыргыз элдик ырчылык аткаруучулук өнөрү элдин руханий жашоосундагы тарыхый-маданий контекстинде. – Б.: Наука и инновационные технологии. Илимий жана маалымат журналы, № 2/2018 (7) – 50-54-беттер.
5. *Дүйшалиев К. Ш.* Салттык музыка: теориясы жана усулдары. Окуу-усулдук куралы. Б.: 2012. – 188 б.